

TİB

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

AYLIK BÜLTENİ

Eylül - 1977
Sayı : 39

250 Kuruş

İÇİNDEKİLER

- Türkiye Ekonomisinin
Derinleşen Yapısal
Bunahımı, IMF ve
Son «İstikrar
Tedbirleri» 1
- Planlı Dönemde
Kamu İktisadi
Teşebbüsleri II. 9
- Şili (I) 15

TİB Adına Sahibi ve Sorumlu
Yazı İşleri Müdürü
Mehmet Tanju AKAD

Yönetim Yeri :
Karanfil Sok. 14/10
Kızılay - ANKARA

Basıldığı Yeri :
SAFAK Matbaası - ANKARA

Bültendeki yazılar kaynak gösterilmek
ve içeriği değiştirilmemek şartıyla
yayınlanabilir. İlgili sayılardan gönde-
rilmesi rica olunur.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DERİNLE- ŞEN YAPISAL BUNALIMI, IMF VE SON «İSTIKRAR TEDBİRLERİ»

TİB bülteni okurları, Türkiye ekono-
misinin içinde bulunduğu sürekli ve ya-
pısal kriz üzerine bir çok yazı okudukla-
rını anımsıyacaklardır. Bunu belirtmek-
teki amacımız, ülkenin bugün içinde bu-
lunduğu ekonomik sorunların, bu yapı-
sal krizden bağımsız değil, fakat onun
yoğunlaşmış ve bir o kadar da somutlaş-
mış bir görüntüsünden başka bir şey ol-
madığını vurgulamaktadır. Bu nedenle,
bu yazıda, hakim sömürücü azınlığın ye-
ni hükümetinin bugünlerde «istikrar
tedbirleri» adı altında sürdürmeye başla-
dığı ekonmik uygulamaların neden-
leri, hangi amaca yönelik olduğunu ve
içinde bulunulan kapitalistleşme süreci
açısından anlamı, sürekli mevcut olan ya-
pısal kriz bağlamı içerisinde incelenmeye
çalışılacaktır.

Türkiye ekonomisinin, emperyaliz-
me bağımlı çarpık kapitalistleşme süre-
ci şeklinde nitelenen gelişim çizgisinin
ürünü olan yapısal darboğazların ulaştığı
boyutlar, 1977 yılının ilk yarısının son-
larına doğru, diğerlerinin yanısıra döviz
kıtlığının da artık hiç kimse tarafından
inkar edilemez ölçülere varmasıyla, iyice
belirginlik kazanmıştır. Diğer bir deyişle,
Türkiye'deki çarpık kapitalistleşme sü-
recinin uzantıları olan darboğazların
ulaştığı birikim düzeyi, kendini en yoğun
bir biçimde döviz kıtlığı şeklinde duyur-
maya başlamıştır. Seçim öncesi ve seçimi

takip eden günlerde, hükümetin (MC), değil uluslararası örgütlerden, uluslararası sermaye piyasasından yüksek faizli tefeci kredisi dahi bulmakta güçlük çektiği, döviz transferlerinin gerçekleşmemesi nedeniyle bazı ülkelerin Türkiye'ye taahhüt ettikleri ihracaatı durdurdukları, yabancı bankaların T.C. Merkez Bankası çeklerini kabul etmektan çekindikleri, ülkenin dış ülkelerdeki memurlarına maaşlarını ödeyemediği, bir milyar doları aşan ithalat talebinin döviz yokluğu nedeniyle bekletildiği, diğer taraftan, başta İMF olmak üzere diğer finans örgütlerinden borç almak için ABD'ne giden Maliye Bakan'ının borç yerine öğüt olarak geriye döndüğü gazete okuyan herkesin bildiği olaylardır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta; döviz sorununun - böylesine güncellik kazanmasıyla birlikte yaygın bir şekilde, iktidarın da bu yöndeki gayretleriyle, neden ve sonuçları birbirine karıştırılarak yanlış kavranır bir hale sokulmasıdır. Sorunun sözü edilen çarpık kavranış, döviz yokluğunun, kendi başına, kendi kendini üreten bağımsız bir olgu ve «kalkınma hamlesi» ni engelleyen temel neden olarak sunulduğundan kaynaklanmakta. Sorunun böyle konulması, egemen güçlere, doğal olarak, döviz kıtlığını; «kalkınma hamlesi» olarak yutturulmaya çalışılan, çarpık kapitalistleşme sürecinin bir ürünü olduğu gerçeğini gizleme olanağını vermekte. Bu mantığın diğer bir uzantısı da, sorunun dışarıdan borç alınarak giderilebileceği konusunda kamuoyu oluşturma çabalarında somutlaşmakta ve böylece borçlanmanın mantıki gerekçelerinin bulunduğu sanılmaktadır. Ancak burada unutulmuş veya gözardı edilmesine çalışılan şey gerek «kalkınma hamlesi» denilen şeyin, gerekse de borçlanma olanaklarının emperyalist sistemin işleyiş mekanizmasının gerekleriyle sınırlı oluşudur. Nitelikli bulmaya çalışan yetkililere, emperya-

kapitalist sistemin işleyiş mekanizmasının gerekleriyle sınırlı oluşudur. Nitelikli bulmaya çalışan yetkililere, emperyalist kapitalist sistemin tekeli sermaye, içinde bulunulan döviz bunalımına çözüm olarak bedelsiz ithalatın yasaklanmasını da istiyor. Bilindiği gibi, bedelsiz ithalat, yurtdışında kazanılmış ve yurda getirilmesi zorunlu olmayan dövizlerle alınmış malların Türkiye'ye getirilebilmesidir. Tekelci sermaye, bedelsiz ithalatın yasaklanmasıyla, yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarının mal olarak değil de döviz olarak Türkiye'ye gelmesini sağlamak çabasıdadır. Böylece, dışa bağımlı Türkiye olanaklar, yurtdışındaki işçilerin işgüçlerinin karşılığında aramıyor.

Uluslararası ticaret ve para düzeni belirlemekle görevli olan kuruluşu İMF Türkiye'deki hakim sömürücü azınlığın hükümetteki temsilcileri açısından seçim döneminde gerçekleştirilmesi olanaksız olan bazı koşulların yerine getirilmesini öğütlemekle yetmiştir. İMF'in yeni kredi sağlanması karşılığında, gerçekleştirilmesini istediği koşullar, şu üç ana maddede özetlenebilir :

1 — Yüksek oranda bir devalüasyon,

2 — Alınacak istikrar tedbirleri ve kemerleri sıkma politikasıyla talebin kısıtlanarak enflasyonun önüne geçilmesi,

3 — Yine enflasyonun önüne geçilebilmesi için büyüme hızının düşürülmesi.

Bugünlerde yeni hükümet tarafından «istikrar tedbirleri» adı altında uygulanan zamlar tekeli sermayenin talepleri ve İMF'in önerileriyle birlikte ele alındığında, bu tedbirlerin ne anlama geldiği ve hangi amaca yönelik olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Önce devalüasyonu ele alalım. Bilindiği gibi herhangi bir ülkenin parasının devalüe edilmesi, o paranın değe-

rinin diğer ülke paraları karşısında düşürülmesi demektir. Bu işleme, genellikle, dış ödemeler dengesi açığının büyük ölçülere varması ve ülke parasının resmi değeri ile piyasadaki gerçek değeri arasındaki farkın giderek artması halinde başvurulur. Devalüasyonla birlikte, devalüasyonu yapan ülkenin ihraç malları dış pazarlarda ucuzlayacağından, ithal malları da eskisine göre daha pahalıya geleceğinden, iktisat teorisinde, devalüasyon ihracatı artırmanın, ithalatı ise kesmenin en etkin araçlarından biri olarak gösterilir. Diğer bir deyişle devalüasyondan umulan yarar, dış ödemeler dengesi açığını nispeten de olsa gidermektedir. Ancak devalüasyondan umulan yararlar büyük bir olasılıkla devalüasyonu takip edecek fiat artışlarının önlenmesi, ihracatın artırılabilmesi ve ithalatın gerçekten kısıtlanması ile elde edilebilir. Bu koşullar gerçekleştirilemediği sürece devalüasyonun, ihraç mallarının dışarıya giderek daha ucuza satılmasından ve dolayısıyla ticaret yoluyla sömürünün yoğunlaştırılmasından başka bir anlamı yoktur. Bu genellemeler ve Türkiye ekonomisinin sahip olduğu yapı göz önüne alındığında, Türk lirasının devalüe edilmesinin yalnızca emperyalizmin işine yarayacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Çünkü, Türkiye'de kapitalistleşme sürecine paralel olarak ulusal gelire katkısı ve ekonomiyi sürüklenme yönünden giderek artan bir öneme sahip olan sanayi üretim büyük ölçüde (yatırım malı, ara malları ve hammadde bakımından) ithalata dayalıdır. Ayrıca tekellerin «kalkınma hamlesi» adı altında ekonomiyi sürüklediği gelişim çizgisi sözkonusu bağımlılığı artırıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu, aslında Türkiye'deki sermaye sınıfının gelişiminin ve bu gelişim sonucunda bugün sahip olduğu özelliklerin doğal bir uzantısıdır. Bu yüzden gerek kapi-

talistleşme sürecinin, gerekse sanayi üretimin gerekliliğini koruma açısından düşünüldüğünde, Türkiye'de ithalatı kısıtlamanın olanağı görünmemektedir. İşte bu nedendir ki, döviz yokluğu Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu krizin nedeni değil, tam tersine Türkiye ekonomisinin dışa bağımlı çarpık sanayileşme sürecinin özelliklerinin sonucudur. Aslında, ithalatın kısıtlanması emperyalizmin çıkarlarına uygun olmayacaktır. O halde Türkiye'de ithalatın önündeki tek sınırlama, döviz yetersizliğidir ve o da emperyalizmin öne sürdüğü koşullar kabul edildiği sürece dış borçlar yoluyla belli bir ölçüde ve geçici bir süre için giderilmekte ve bu işleyiş her seferinde Türkiye'nin emperyalist sömürüye daha fazla açılması anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin yapılacak bir devalüasyonla ihraç gelirlerini artırma olanağı yoktur. Şimdiye değin yapılan gerek büyük oranlı; gerekse 1971'den bu yana sürdürülen (içte devalüasyon lafının yarattığı tepkiyi önlemek amacıyla «kur ayarlaması» adı altında) sık sık ama küçük oranlarda gerçekleştirilen devalüasyonlara «ihraç seferberliği» sloganı altında getirilen tüm teşvik tedbirlerine rağmen Türkiye ihraç gelirleri hep hedeflerin altında kalmıştır. Bunun nedeni Türkiye'deki ekonomik yapının bir ürünü olarak yıllardır ihraç ürünlerinin hep aynı kalması ve dış ticarete de içinde yer aldığı emperyalist-kapitalist sistemin uluslararası tekeller tarafından belirlenen işleyiş mekanizmasına tabi olmasıdır.

Özetlemek gerekirse IMF'in kredi için önkoşul olarak öne sürdüğü ve sömürücü hakim azınlık hükümetinin şu veya bu şekilde uygulayacağı devalüasyon, bir yandan Türkiye'nin emperyalist sömürüye daha fazla açılması, diğer yandan da içteki fiat artışlarını körüklemekten başka birşeye yarama-

yacak ve bu, emekçi sınıf ve tabakalar açısından giderek daha fazla sömürü ve yoksulluk anlamına gelecektir.

IMF'in öne sürdüğü diğer bir koşul da alınacak «istikrar tedbirleri» ile enflasyonun önlenmesiyle ilgilidir. İstikrar tedbirlerinden kasdedilenler şunlardır:

1 — Açık finansman yönteminin terk edilerek, emisyon artışının önlenmesi,

2 — Tarım ürünleri taban fiatlarının düşük tutulması,

3 — İşçi ücretlerinin dondurulması,

4 — Tasarrufu artırıcı, tüketimi önleyici kemerleri sıkma politikasının uygulamaya konulması.

Bugünlerde hükümet tarafından uygulamaya konulan «tedbirler» ve bu tedbirleri destekleyen ve buna başkalarının da eklenmesini isteyen tekelci sermayenin sözcülerinin demecileriyle, IMF'in önerilerinin çakışması raslantı değildir.

Bilindiği gibi, tekelci sermaye öteden beri taban fiatlarının düşük tutulmasını istiyor ve bunu MC hükümeti aracılığıyla belli bir ölçüde kabul de ettiriyordu.

Tekelci sermayeye göre Türkiye'de enflasyonun nedenlerinden biri de taban fiyatlarının yüksek tutulmasıdır. Ancak görünürdeki bu gerekçeye rağmen, tekelci sermayenin taban fiatlarının düşük tutulması yönündeki ısrarının temelinde bu yolla tarımdan sanayiye fon akımının sağlanması istemi yatmaktadır. Bu nedenle tekelci sermaye bu yıl taban fiatlarının, daha da düşük tutulması konusunda yine ısrarlıydı. Gerçekte bu sene taban fiatlarının ilan edilmesiyle birlikte, taban fiatlarındaki artışın geçmiş yıllara göre en düşük düzeye indiği görüldü. Örne-

ğin hububat alım fiyatları bu yıl geçen yıla göre ancak % 6'lık bir artış göstermektedir.

Burada ilginç olan nokta, özellikle hububat üretiminde egemen olan büyük toprak sahiplerinin, taban fiatlarının artan girdi fiyatlarına rağmen bu denli düşük tutulmasına hemen hiç tepki göstermemesidir.

Tekelci sermayenin tarım kesmi üzerindeki diğer bir talebi de bu kesimin etkin bir biçimde vergilendirilmesiyle ilgilidir ve büyük toprak sahipliğinden bu konuda da bu güne değin belirgin bir tepkinin geldiği görülmemektedir. Böylesi bir gelişim neyin belirtisi veya göstergesi olabilir? Bizce konuya, günümüzde Türkiye'de kapitalistleşme sürecinin eriştiği düzey ve bunun oligarşi içindeki sınıflar dengesine yansımaları açısından yaklaşmak en doğru tutum olacaktır. Bilindiği gibi niteliği ne olursa olsun, kapitalist üretim biçimi, genişletilmiş yeneden üretim ve sermaye birikimi temeli üzerinde sürekli gelişme ve genişleme eğiliminde olan bir üretim biçimi olarak tanımlanır. Kapitalizmin bu özelliği sermaye birikimini sınırlayan her türlü engeli aşma eğiliminde somutlaşır. Bunun somutlaşma derecesini belirleyen ise, burjuvazinin aleyhinde gelişmek durumunda olduğu pre-kapitalist sınıf ve tabakalar karşısındaki gücünün derecesidir. Bu anlamda 1977 Ağustos'unda alınmakta olan tedbirlerin Türkiye'de gelişmekte olan kapitalizmin niteliğinden kaynaklanan çözümsüzlükleri yansıttığı ölçüde, olan dengeli biraz daha kendi lehine çevirmeye çalıştığı ve bu istemleri büyük ölçüde kabul ettirdiği bir dönemeci simgelediği de söylenebilir. Diğer bir deyişle, taban fiatları ile ilgili son uygulamayı bir anlamda kapitalistleşme sürecine ek olarak tekelci burjuvazinin oligarşi içindeki sınıflar dengesini iyice kendi lehine çevirme

çabalarının diğer bir göstergesi olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Aşında taban fiatlarıyla ilgili gelişmeler yalnızca büyük toprak mülkiyetini ilgilendirmemektedir. Bilindiği gibi Türkiye'de, tarım kesiminde birçok üründe küçük üreticilik yaygındır, ve taban fiatlarının düşük tutulması bu kesimin giderek daha fazla yoksullaşması demektir. Bu da IMF ve yerli tekelci burjuvazinin önerileri doğrultusunda uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinin kırsal alanlardaki geniş emekçi kesimleri üzerindeki sömürsünün giderek yoğunlaşması anlamına geleceğinin en açık göstergesidir.

IMF'in diğer koşulları ise, açık finansman yöntemine set çekilmesi ile ilgili. Bu konuda, Merkez Bankası kaynakları zorlanarak yürütülen açık finansman yönteminin yani para basımının önüne geçilerek enflasyon önlenmeli denilmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye'de tedavüldeki para miktarı bu yıl içinde şimdiye değin hiç görülmedik bir düzeye erişmiş ve Temmuz ayının ilk haftasında 67.5 milyar lirayı bulmuştur. Bu artış Merkez Bankasının kamu, özel ve tarım kesimlerine açtığı kredilerden kaynaklanmaktadır. Ancak kamu kesimine açılan kredilerin, para miktarındaki artışı en fazla etkileyen faktör olduğunda bir gerçektir. Bunun temelinde yatan neden ise, yıllardır özel kesime ucuz girdi sağlama işlevini yüklenme zorunda bırakılan kamu iktisadi teşebbüslerinin finansman açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması yönteminin benimsenmiş olmasıdır. Kendilerine yüklenen bu işlev sonucunda sürekli zarar eden KİT'lerin üretimi sürdürebilmeleri Merkez Bankası kaynaklarına başvurma yöntemiyle sağlanabilmektedir. Ancak KİT'ler sürekli zarar etmeleri nedeni ile Merkez Bankasına olan borçlarını

ödeyememekte ve böylece piyasaya giren para bir daha geri dönmektedir.

İşte bu süreç tedavüldeki para miktarının büyük ölçüde artması sonucunu da beraberinde getirmekte ve enflasyonu körüklemektedir. Örneğin Merkez Bankası 1977 yılı başından bu yana kamu kesimine 42 milyarlık kredi açmıştır. Bu miktar kamu kesiminin finansman ihtiyacını karşılamak üzere açılmış olan kredilerin, tek başına, tedavüldeki para miktarını ne denli etkilediğinin en açık göstergesidir.

Türkiye gibi geri bırakılmış ülkelerde ki kapitalistleşme sürecinin ve dolaşısıyla burjuvazinin-yapısı gereği-en önemli sorunlarından biri kaynak sorudur. Daha başka bir deyişle, sorun ekonomide belli bir büyüme hazının gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan yatırımların nasıl finanse edileceği sorunudur. Eğer, ülkedeki mevcut tasarruf oranı, yatırımları finanse etmeye yeterli değilse, aradaki fark ya dış borçlanma, ya zorunlu tasarruf ya da her ikisinin bir arada uygulanması ile giderilmeye çalışılır. Bugün - Türkiye, mevcut koşullar altında dış boçlanmanın sınırlarına varmış görünmektedir. Belli bir süredir uluslararası piyasadaki borç bulunamaması ve uluslararası tekelci sermayenin yeni kredi için yeni kredi içi giderek daha ağır koşullar öne sürmesi bunun kanıtıdır. Diğer taraftan ekonominin mevcut kapitalist yapısı ve tekelci sermayenin günümüzde ulaştığı düzey giderek artan oranlarda yeni kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Daha öncede belirlendiği gibi bu kaynakların sağlanması dış borçlanma bir yana bırakıldığında yaratılacak ola n zorunlu tasarrufa bağlıdır.

Zorunlu tasarrufun sağlanmasında başlıca iki yöntemden bahsedilebilir. Bunlar enflasyon ve vergilendirme. Her iki yöntemin de anlamı

oldukça zayıf görünmektedir. Bunun nedenleri olarak, ekonomik büyümenin Türkiye'nin emperyalist sisteme olan bağımlılığını giderek arttırması, tekelci sermayenin daha fazla büyüme ve genişleme eğiliminde bulunması ve mevcut altyapının artık ekonominin gereksinmelerini karşılamaya yetmemesi sayılabilir. Bunlardan ilk ikisinin temelindeki nedenleri, başlangıçta konuyla bağlantıları çerçevesinde kısaca belirlemeye çalışmştık.

Günümüzde Türkiye'deki kapitalistleşme sürecinin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlardan biri de mevcut altyapı tesislerinin (enerji, yol, liman vs.) ekonominin ulaştığı boyutların gerisinde kalarak, ihtiyacı karşılamaya yetmemesidir. Bu, bugün kendini en belirgin bir biçimde enerji yetersizliğinde hissettirmekte fakat diğer alanlarda da benzer bir sonuca doğru hızla sürüklendiği giderek daha fazla belirginleşmektedir. Yani altyapı tesisleri konusunda girilen darboğazın giderilebilmesi için milyarlarca lira-lık yatırıma ihtiyaç vardır ve bunun ne denli acil olduğunu son zamanlarda iyice yoğunlaşan enerji kısıtlaması yeterince kanıtlamaktadır. Bu nedenle, istikrar tedbirleri içerisinde yer almamasına rağmen yatırımların kısıtlanması, kapitalistleşme sürecinin devamlılığı açısından özellikle, bu aşamada olanaksız görülmektedir. Gerçekten de alınan tedbirler arasında yatırımları özendirici tedbirlerin kaldırılması, girişilen alt yapı yatırımlarından vaz geçilmesi veya kredi olanaklarının kısıtlanması konusunda hiç bir belirtiyeye rastlanmamaktadır. Diğer bir deyişle, ortada Türkiye'deki dışa bağımlı çar-

pık kapitalistleşme sürecinin yavaşla- yacağını gösteren herhangi somut bir delil yoktur. Eldeki tüm göstergeler, günümüzdeki krizin, mevcut kapitalist yapının, yeni bir dönemde olduğunu ve gerekli koşullar sağlandığında ki istikrar tedbirleri bu amaca yöneliktir hızla, çarpık ve bağımlı yapısıyla birlikte, kendisini yeniden üretmeye devam edeceğini göstermektedir.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu, döviz darlığı biçiminde belirginleşen ekonomik kriz, çarpık kapitalistleşme sürecine özgü darboğazların derinleşmesinin ürünüdür. Bu krizi giderme veya başka bir deyimle mevcut darboğazlar konusunda geçici de olsa bir ferahlama yaratma yönünde alınmasına çalışılan «istikrar tedbirleri» mevcut sürecin yeni bir düzeyde sürekliliğini sağlamaya yöneliktir. İstikrar tedbirlerinin bu genel niteliği aslında, sorunun uzun vadede egemen güçler açısından çözümsüz olduğunu da belirlemektedir.

Gerek taban fiyatlarının düşük tutulması, gerekse de ücretlerin dondurulması yönündeki eğilimler ve getirilen zamlar istikrar tedbirlerinin emekçi sınıf ve tabakalar açısından, giderek daha yoğun sömürü ve yoksullaşma anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Sözkonusu tedbirlerin tekelci sermaye açısından anlamı ise, derinleşen darboğazların belli bir ölçüde ve geçici bir süre için giderilmesi, sömürü olanaklarının genişlemesi ve oligarşi içinde ittifakta bulunduğu top- rak sahipleri ile arasındaki dengeyi biraz daha kendi lehine çevrilmesi şeklinde somutlaşmaktadır.

İstikrar tedbirlerini belirleyen bir diğer özellik de, bu tedbirlerin saptanması ve uygulamaya konulması ile ilgilidir. İstikrar tedbirleri ve devallüasyon koşulu emperyalist-kapitalist sistemin uluslararası örgütlerinden biri olan IMF tarafından hazırlanmış ve MC hükümetine acilen uygulanmak üzere verilmiştir. Bu arada yerli tekelci sermaye de, söz konusu koşullarla her yönden çakışan taleplerini hükümete bildirerek hızla uygulamaya geçilmesini istemiştir. Bugünlerde uygulamaya konulan bu öneri ve koşulların hazırlanmış ve kabul ettiriliş biçimi, aynı zamanda, Türkiye ekonomisinin gelişim çizgisinin kimler tarafından ve nasıl belirlendiğini de yansıtmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse IMF tarafından hazırlanan, yerli tekelci sermaye tarafından benimsenen ve MC hükümeti tarafından uygulamaya konulan son ekonomik tedbirler, bir yönü ile Türkiye'nin emperyalist sömürüye daha fazla açılması, diğer yönüyle de emekçi sınıf ve tabakaların daha fazla yoksulluğa mahkum edilmesi anlamına gelmektedir.

Ne var ki giderek daha bilinçli ve daha örgütlü hareket eden işçi sınıfı ve diğer emekçi sınıf ve tabakaların bütün bu gelişmelere seyirci kalmasını hiç bir güç sağlayamayacaktır.

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ KONFERANSLARI

- 27 Eylül Salı Celâl Küçükler «DEVLET ÜZERİNE»
- 4 Ekim Salı Cumhuriyet Aytulun «FAŞİZM»
- 11 Ekim Salı Mustafa Sönmez «TÜRKİYE'DE DEVLET İŞLETMECİLİĞİ»
- 18 Ekim Salı Mehmet Tanju Akad «TÜRKİYE'DE KIRSAL KIRSAL YAPISI»
- 25 Ekim Salı Aybars Çağlayan «EMPERYALİZMİN YENİ STRATEJİSİ»

Saat : 18.30/Yer : TMMOB KONFERANS SALONU Konur Sok. No. 4, Kızılay - ANKARA

Planlı Dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri II

Bundan önceki sayımızda **Planlı Dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri I** başlığı altında Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) nin mevcut ekonomik sistemdeki yerine, üretim ve yatırımlar içindeki paylarına, bu kurumların hangi sınıfların çıkarları doğrultusunda çalıştıklarına değinmiştik. Özetle, KİT'lerin ürettiği ürünler için bazı durumlarda maliyetin dahi altında, fakat genel olarak piyasa şartlarında oluşan fiyattan daha düşük fiyatlar saptayarak «sanayicilere», karaborsacı tüccarlara, devlet sermayesi ile yerli yabancı sermayenin kurduğu ortaklıklar aracılığıyla finansman ve kredi olanaklarından büyük kârlar sağlayan sermayedar gruplara ve kendi bünyesinde çalışan işçi ve memurlara yüksek istihdam, yüksek ücret politikası aracılığıyla nisbeten cömert devranan kurumlar olduklarını belirtmiştik.

Bu yazımızda ise kamu kuruluşlarının işveren sendikalarıyla olan ilişkilerine değindikten sonra KİT'nin izlediği «mirasyedi politika»nın kaynak sorununa değineceğiz.

I — KİT - İŞVEREN SENDİKALARI İLİŞKİLERİ :

1975 verilerine göre 28 KİT bünyesinde 340 bini aşkın işçi çalışmaktadır. Bu, imalat sanayinde çalışan toplam işçilerin % 35'i demektir. Bir başka deyişle 340 bini aşkın işçinin karşısına işveren olarak devlet çıkmaktadır. Bu durum işçi sınıfının hakim sınıflara karşı verdiği mücadelede olumsuz bir durumu beraberinde getirmektedir. Çünkü, çoğunlukla sarı sendikaların hakim olduğu bu işyerlerinde işçiler arasında yaygınlaş-

tılmaya çalışılan «devleti sınıflar üstü bir kurum» olduğu düşüncesine ve/veya «devlet baba» yargısına bir de görelî yüksek ücret politikası eklenince bu kurumlardaki işçi sınıfı hareketi olması gereken boyutlara ulaşmamaktadır.

Konunun «devlet baba» yönüne baktığımız zaman görünen şudur: Devlet işletmeleri, tekeli sermayeye düşük fiyatlarla girdi sağlamakla ve onlara kaynak transferinde bulunmakla kalmayıp aynı zamanda üyesi buldukları işveren sendikalarını da ödedikleri aidatla, grev ve lokavt fonları, dayanışma fonları aracılığı ile beslemektedir.

İşçi sınıfının karşısına sömürücü azınlığın burçları olarak dikilen işveren sendikaları ile, sınıfsal niteliğini çeşitli ideolojik araçlarla gizleyip kendisini «baba» olarak göstermeye çalışan devletin bu işbirliği, onların işçi sınıfı karşısında eşgüdümlü olarak hareket etmelerini sağlamaktadır. Nitekim bu konuda Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) nun 9. Olağan Kongresinde şöyle denilmektedir: «İşverenlerin tek ses ve tek güç olabilmeleri ve bunu temsil edildikleri her yerde hissettirmeleri, kamu ve özel kesimin birlikte teşkilatlanmalarıyla mümkün olabilir» (1). TİSK bu muradına ermiştir denilebilir. Bugün Çimento Sanayi TAŞ., TEK, TKİ, Etibank, Petrol Ofisi, Şeker Fabrikaları TAŞ. gibi kamu kuruluşlarını çatısı altında bulunduran Çimento İşverenleri Sendikası, T. Enerji Sanayi İşverenleri Sendikası, T. Kömür Madenleri İşletmeleri İşverenleri Sendikası, T. Şeker Sanayi İşverenleri Sendikası TİSK'e bağlıdır.

Sümerbank, MKEK, Tariş, SSK, İpraş Azot Sanayii ve kamu bankaları gibi diğer KİT'ler ise özel-kamu işverenlerini aynı çatı altında toplayan işveren sendikaları aracılığıyla TİSK'e bağlıdılar.

Oysa KİT'nin işveren sendikalarında örgütlenmeleri burjuva yasalarına bile aykırıdır. Çünkü, 1317 sayılı yasa ile değişik 275 sayılı Sendikalar Yasası'nın 3. maddesindeki «tüzel kişiler» deyişi şirketleri kapsar, tüzel kişiliğe sahip KİT'ni kapsamaz. Yine sendikalar yasasının 22/2. maddesi KİT'nin bu yasaya göre kurulan teşekküllere herhangi bir şekilde maddi yardım ve bağışta bulunamayacakları hükmünü koymuştur. Ancak gerçekte, bugün işçi sınıfının karşısına tekeli sermayenin bir burcu olarak dikilen TİSK'nun giderlerinin büyük bir kısmı KİT tarafından aıdat, grevlokavt ve dayanışma fonları adı altında ödenen kamu kaynaklarıyla karşılanmaktadır. Bu olgunun en çarpıcı örneği uluslararası tekeli sermaye ile bütünleşmiş olan Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) nun üyesi olduğu Madeni Eşya Sanayii İşverenleri Sendikası (MESS) na yılda 600 bin lira gibi yüklü bir aıdat ödemektedir. (2). Bu meblağ, grev fonu ve dayanışma fonu için yapılan ödemelerin dışındadır.

Aynı şekilde, Ereğli Demir Çelik Fabrikası TAŞ. ve Karadeniz Bakır İşletmeleri de MESS üyesi olup ödedikleri aıdat ve fonlar çok yüksek rakamları bulmaktadır.

Diğer KİT'nin ödedikleri ile devlet, hakim sınıfların devleti olduğunu kanıtlamakla kalmamakta, aynı zamanda onların sözcülüğünü de üstlenmektedir. Örneğin MKEK Genel Müdür Yardımcısı Adil Sağlam MESS'in Başkan Yardımcısı ve TİSK Yönetim Kurulu üyesidir. Ereğli Demir Çelik Fabrikası TAŞ. Genel Müdür

Yardımcısı Asım Bayrak'da MESS'in Yönetim Kurulu üyesidir. Yine T. Şeker Fabrikaları TAŞ. Yönetim Kurulu üyesi Hüseyin Birkan TİSK Yönetim Kurulu'nda yer almaktadır (3). Bu örnekler çoğaltılabilir. Biraz önce de belirttiğimiz gibi bu uygulamalar burjuva yasalarına dahi ters düşmektedir. 440 sayılı yasa uyarınca çıkarılan tüzük hükümlerine göre KİT Yönetim kurulu üyeliğinde görev alanların bir sendikannın ve/veya bir başka kuruluşun yönetim kurulunda görev alamayacağı belirtilmektedir. (4)

Bütün bu anlatılanlar emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeli sermaye ve devlet işletmeciliğinin iççeliğinin bir yönünü oluşturmaktadır. Yıllardan beri «imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz» teraneleriyle işçi sınıfını ve emekçi halkları uyutmaya çalışan ve bu demagojileriyle sömürülerini hergün arttıran tekeli sermaye-kapitalist devlet aygıtı iççeliği kendisine TİSK'nun devlet tarafından oluşturulan 21 kurul ve komisyonda temsilci bulundurmasıyla da sürdürmektedir.

II — «MİRASYEDİ POLİTİKA»NIN KAYNAK SORUNU

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yüksek istihdam, yüksek ücret, düşük fiyat, özel kesime kaynak transferi ve işveren sendikalarını besleme» politikasının sonucu olarak dağıtılan **ihşanlar** kuruluşların verdiği yıllık açıklar ve artan borçlar ile belirmektedir.

Bu mirasyedi politikadan yararlananlar; çalışanların sırtından oluşturulan devlet sermayesiyle ortaklığın sağladığı finansman ve kredi olanakları ile büyük kârlar elde eden **sermayedar** gruplar, KİT'nin ürettiği ürünleri tüketenler içinde normal pazar koşullarından belirlenecek fiattan düşük fiyat ödeyenler (bunların bir kısmı özel kesimde kullanılacak de-

miri, enerjiyi, hammaddeyi, yakıtı, taşıma hizmetlerini... vs. KİT'nden oldukça ucuza sağlayan yabancı tekel-lerle bütünleşmiş yerli kapitalistler ve/veya düşük fiat politikasından yararlanan karaborsacı toptancı tüccar-lardır) ve bu işletmelerde aynı teknolojik düzeydeki özel kesimde yapılan üretimde belirlenecek işçi ücretlerinin üzerinde ücret alan, serbest pazar koşullarının saptayacağı istihdam düzeyini aştığı oranda çalıştırılan işçi ve memurlar ve KİT'nin ödediği aidat ve fonlarla beslenen tekelci sermaye örgütleridir.

Şimdi de bu politikanın meydana getirdiği borçlar, açıklar, özellikle yatırımların finansman açıkları nasıl, kimlerin katkıları ile kapatılıyor, yani «değirmenin suyu nereden geliyor?» buna bakalım.

KİT çoğu sabit yatırımlarını «diğer kaynaklar» dan finanse etmektedir. Bu kaynakları şöyle sıralayabiliriz :

1) **Devlet Yatırım Bankası (DYB)**: Bu banka KİT'in yatırımları için gerekli kredileri sağlamak ve gerektiğinde bu amaçla garanti vermek amacıyla kurulmuştur. Finansman tutarı bankanın olanakları dışına taşıdığı takdirde, sağlanamayan kısım Maliye Bakanlığınca temin edilerek Bankanın emrine verilir. DYB, kaynaklarının % 92'sini emeğiyle geçinenlerin tasarruflarının toplandığı Sosyal Sigortalar Kurumu, MEYAK gibi sosyal güvenlik kuruluşlarından sağlamaktadır.

DYB, KİT'ne yatırım kredisi yanında işletme kredisi de açmaktadır. «Yatırım kararlarının verilmesinde gerekli incelemeler DPT tarafından yeterince yapıp incelenmediğinden hatalı yatırımlar yapılmıştır ve yapılmaktadır... DYB'nin incelemeleri de yasalarda öngörülen etkinlikte olmaktadır. Ayrıca Banka, otofinansman olanakları ve sosyal güvenlik kuruluşlarının fonları dışında kaynak sağla-

yamamıştır.» (5). Böylece musluklardan akan suyun bir kaynağının emekçilerin tasarrufları olduğu gerçeği ortaya çıkıyor.

2) **Devlet Bütçesi** : Bir diğer kaynak devlet bütçesidir. Hazine, KİT'ne subvansiyon, vergi iadesi, kullanımı KİT'ne bırakılan vergiler, birikmiş zararlar için yapılan ödemeler, sermaye arttırımı başlıklarıyla katkılarda bulunmaktadır. Dış proje kredilerinin tamamı da hazine tarafından karşılanmaktadır. Dış kaynaklara karşı hazine ya borçlu durumda ya da garantör olarak görev almaktadır. Devlet bütçesindeki kamu gelirlerini oluşturan vergilerin geniş emekçi yığınlardan alındığı anımsanırsa kamu kuruluşlarının bir emme basma tulumbası işlevi gördüğü gerçeği ortaya çıkar. Mekanizma açıktır; emeğiyle geçinenlerden fonlar devlet bütçesinde oluşturulmakta ve KİT aracılığıyla burada çalıştırılan işçilerden elde edilen artı-değerle birlikte bir avuç sömürücü azınlığın cebine boşaltılmaktadır.

3) **20 Sayılı Fon ve Özel Fon**: KİT finansmanının bir kısmı da 20 sayılı fon ve özel fon aracılığı ile yapılmaktadır. 20 sayılı fon, petrol fiat farkı ile beslenen ve ülkede petrol üretiminin geliştirilmesinde kullanılması gereken bir fondur. Özel fon ise, yıllık genel yatırım ve finansman programlarında yer almaktadır ve Merkez Bankası kaynaklarının KİT finansmanında kullanılmasını sağlayan bir fondur.

4) **TC. Merkez Bankası** : KİT'ni en çok besleyen kaynak TC. Merkez Bankası'dır. Bankanın 118.9 milyar liralık varlıkları içinde KİT finansmanında kullanılan miktar 54 milyar liradır. Bunun toplam varlıklarına oranı % 45.9'dur. Ayrıca TC. Ziraat Bankası, mevduat munzam karşılığında TC. Merkez Bankasına 5 milyar lira borçludur. Bu da eklenince KİT'nin kullandığı Merkez Bankası kaynakları 60 milyar dolaylarına ulaşır.

Ortaya çıkan bir başka önemli konu da, Özel Fon mekanizmasıyla Merkez Bankası kaynaklarının KİT yatırımları finansmanında büyük ölçüde kullanıldığı bunun da ülkedeki enflasyonist gidişte büyük bir etken olduğudur.

«Mirasyedi politika»nın musluklarını böylece tanımladıktan sonra şimdi de 1977 yılı kaynak sorununa değinelim.

KİT için 1977 yılının başlangıcında 81 milyar lira finansman gereği ortaya çıkmıştır. Bu 81 milyar liranın 19 mil-

yar lira KİT'nin işletme açıklarını karşılamak için kalan 62 milyar lirası ise yeni program yatırımları için gerekli görülmektedir. 1977 faaliyet dönemini açıklasız kapayabilecek KİT'nin sayısının çok az olduğuna işaret edilerek açığı en büyük KİT'nin ise 5.6 milyar lira ile TKİ, 2.5 milyar lira ile DDY, 2'şer milyar lira ile TZDK ve PTT, 1'er buçuk milyar lira ile Etibank, Şeker Şirketi ve Denizcilik Bankası olacağı belirtilmektedir. (6).

Aşağıdaki çizelgeden 1977 yılında KİT finansman açığının nasıl karşılanacağı görülmektedir.

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ FİNANSMAN DENGESİ

	1975	1976 *	1977
İşletme Açığı	-4.686	-14.540	-19.000
Yatırımlar	26.000	35.133	62.000
Temini Gereken Finansman	30.686	49.673	81.000
FİNANSMAN KAYNAKLARI			
Bütçe	10.479	16.496	18.000
Dış Proje Kredisi	1.430	6.110	—
Devlet Yatırım Bankası	6.968	12.835	20.000
Fonlar (20 sayılı ve özel)	8.889	9.908	16.000
Dış Borçlanma	1.957	4.324	25.000**
Mevduat Munzam Karşılığı	963	—	—
Kuruluşların İşletme İçi Tedbirlerinden	—	—	2.000
TOPLAM	30.686	49.673	81.000

* Gerçekleşme Tahmini

** Dış Borçlanma Kredisi Tahminini de Kapsamaktadır.

KAYNAK: Görüş, Şubat 1977 TUSİAD

Ancak bu 81 milyar liralık fon gereği MC'nin tahminidir. DPT'nin ilk 6 aylık tahminleri ise KİT'nin 1977 yılındaki finansman gereğini 98.2 milyar lira olarak saptıyor. Bu tahmin gerçekleşirse «temini gereken finansman» miktarında 1972 yılına göre 1977 yılında % 643.9 oranında bir artış olacaktır (7). Yine DPT, 1977'de KİT için bulunabilecek finansman kaynağının 55.7 milyar lira olacağını belirtiyor. Bu durumda 42.5 milyar liralık bir açık olacaktır.

Emperyalizme olan bağımlılığın ve çarpık sanayileşmenin kaçınılmaz sonucu olarak KİT yatırımları, plan-

lanan tarihlerde tamamlanamayarak gecikmekte, proje maliyetleri artmaktadır. DPT'nin yaptığı son bir araştırmaya göre 35 önemli projenin maliyetleri % 119 oranında artmıştır. Bu projelerin ilk yatırım tutarı 31.128 milyon TL. iken şimdi yeni gecikmelerle maliyet artışlarıyla 68.285 milyon TL'na ulaşmıştır. Bu gecikmelerin en önemli nedeni döviz darboğazı olmaktadır. Merkez Bankasının en fazla beklettiği transferler kamu projelerine aittir. Maliye Bakanlığı da ithal müsaadesini verirken özel kesime ve zaruri malların ithalatına öncelik vermekte, kamu kesimi projelerinin ithal izinlerini bek-

letmekte ve geciktirmektedir. Kamu kesimi projelerinin geciktirilmesine bu kuruluşların yöneticileri sadece «seyirci» kalmaktadırlar. İlgililer kamu projelerinin geciktirilmesinin uzun dönemde özel kesime büyük zararlar vereceğini belirtmektedirler. Çünkü geciktirilen kamu kesimi projelerinin büyük bir bölümü özel sektörün yatırımları için alt yapı ve hammadde sağlayacak nitelikteki yatırımlardır. Bu yatırımların gecikmesi sonucu özel sektör bir kaç yıl içinde şimdikinden daha büyük enerji sıkıntısı ve hammadde sorunu ile karşı karşıya kalacaktır.

Tekelci sermayenin döviz darboğazı had safhaya ulaşmıştır. KİT açıklarını kapatmak ve yatırımları için gerekli kaynakların sağlanması da zorunludur. İçinde bulunulan döviz darboğazını aşmak için emperyalizmin resmi ve sürekli örgütlerinden IMF ve OECD'ye el açıldığında söz konusu örgütlerce ileriye sürülen koşullardan birisi «KİT ürünlerine zam» olmuştur.

KİT ürünlerine zam, hükümetin Türkiye ekonomisini iç ve dış finansman darboğazından kurtarmak için giriştiği «istikrar tedbirleri»nden birisidir. Bu ve diğer önlemler gerçekleştirildiği takdirde IMF ile Ankara'da yapılacak görüşmelerde, önlemler ayrıntılarıyla incelenecek ve Türkiye'nin fondan Özel Çekme Hakkı (SDR) olan 200 milyon doları aşkın kredisinin verilmesi talep edilecektir. IMF'in bu krediyi verme kararıyla birlikte öbür uluslararası finansman kuruluşlarının ve Eurodollar piyasasının Türkiye'ye önemli ölçüde krediler açacağı bildirilmektedir. KİT'lerinin ürünlerine yapacakları zamlarla birlikte finansman açıklarını büyük ölçüde kapatmaları KİT'nin dışa bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda, emperyalizm açısından önemli bir gelişme olacaktır. Böylece, KİT emperyalist ülkelerden daha büyük ölçülerde yatırım mali ve girdi ithal edebilecektir. Bu zamların

yükünü de yine emeğiyle geçinenler çekecektir. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi KİT ürünlerinin büyük bir kısmını emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeli sermaye kendi yöneldiği sanayi dalarında girdi olarak kullanmaktadır. Girdi niteliğindeki ürünlere yapılan zamlar olduğu gibi üretilen ürünlere yansıtılacaktır. Diğer taraftan Etibank, Çay-Kur, Süt Endüstrisi Kurumu, Şeker Şirketi gibi halkın günlük ihtiyaç maddelerini üreten KİT'nin ürünlerine yapacakları zamlar da yine başta işçi sınıfı olmak üzere tüm dar gelirlilerin yaşam koşullarını daha da kötüleştirecektir. Fiat artışları zamların yanısıra hergün yeniden önerilen ve gündemde olan devalüasyonla birlikte körüklenecektir. Bu uygulamalar sonucunda hakim sınıfların kârları artarken çalışanların gerçek ücretleri azalacak ve pahalılık karşısında daha da ezileceklerdir.

III — SONUÇ :

Gözlemlenen olgular sonucu şu gerçekler ortaya çıkmaktadır. KİT'nin açıklarının kapatılmasına, borçlarının karşılanmasına katılan sınıf ve tabakalar banka mevduatına en büyük katkıyı yapan **küçük tasarruf sahipleri** ile tasarrufları SSK, MEYAK gibi kurumlarda toplanan **emekçiler** ve devlet bütçesindeki kamu gelirlerini sağlayan **vergi mükellefleri** olmakta, bu sınıf ve tabakalar devlet işletmeciliğine hakim olan «mirasyedi politikası»nın yükünü çekmektedirler. Tüketim malları üzerinden alınan dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının % 60'ın üzerinde olduğu ve dolaysız vergilerin de % 80'ini oluşturan gelir vergisinin % 80'ini vergileri kaynaktan kesilenlerden yani **emekçi sınıflardan** alındığı anımsanrsa değirmenin suyunun emekçi halkların alın terleri olduğu gereği ortaya çıkar. Bu durumda «ekonomi bir küldür. Sanayinin % 50'si devlete, % 50'si özel sektöre aittir.

Devlete ait olanların % 80'i zararda. İşin içine politikacılar giriyor Devlet sektörünün zararı ise vergi olarak özel sektöre devrediliyor» (8) diyen Vehbi Koç'un söylediklerinin gerçek dışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Zaten hakim sınıflar her fırsatta KİT'nin zarar etmelerinin nedenlerini çeşitli kılıflara sokarak gizlerken bu kuruluşların başarısızlıklarından yakınıyor, özel sektör fabrikalarının kârlı çalışmasını örnek göstererek özel sektörden yana bir düzenin erdeminden sık sık söz ederler.

Finansman güçlükleri, yatırımların gerçekleştirilmesinde önemli gecikmelere neden olmaktadır. Zarar etmeyen KİT'de dahi, kârların düzeyi, işletmelerin normal yatırım ve genişleme gereksinimlerinin çok altında kalmakta, böylece yatırımların finansmanında dış kaynaklara bağımlılık artmaktadır. Yatırımlar için kaynak, özünde devlet bütçesine dayandığından yatırımlar hızlandığı ölçüde enflasyonist baskılar etkisini emekçi halkların üzerinde hissettirmekte, bu da her geçen gün sömürücü hakim azınlığa karşı oluşturulan toplumsal muhalefetin yüklenmesini beraberinde getirmektedir.

NOTLAR

1) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 9. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara / 1972, s: 67 abç

2) Ali Kaya ; **Kamu Kuruluşları ve İşveren Sendikaları**, Politika/22 Mayıs 1977

3) TİSK; 10. Genel Kurul Raporu, S : 152

4) KİT ve İştirakleri 1975 yılı 440 sayılı yasa madde 8, S : 522

5) Sadık Baklacioğlu ; 1 **Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Ankara/1976, s : 8 s: 174

6) Görüş; **KİT'e 81 milyar gerekli**, İstanbul/Şubat-1977 TÜSİAD

7) Eskişehir Sanayi Odası Haber Bülteni, 1 Ağustos 1977, s: 4

8) Cumhuriyet/19 Haziran 1977

TİB Aylık Bülteni'ne abone olmak için 30 TL. lik posta pulu veya posta havalesinin açık adres ile birlikte TİB - Karanfil Sok. 14/10 Kızılay - ANKARA Adresine gönderilmesi gerekmektedir. Süresi biten abonelerin yenilenmesi gerekmektedir.

Ş İ L İ (I)

Bu yazımızda genel olarak Şili ekonomisinin tarihsel süreç içindeki gelişimini, sermayenin örgütlenişini, geleneksel kesimlerin değişim sürecindeki siyasal yapısını ve Şili işçi sınıfının ortaya çıkışı ile mücadelesini inleleyeceğiz. Ancak, hem yazının bir dergi yazısı boyutunda olması, hem de kaynakların yetersizliği nedeni ile bazı eksikliklerimiz olacağı şüphesizdir.

Geri bıraktırılmış bir ülke olan Şili 1540'larda İspanyolların eline geçti. İspanyollar ülkede yaşayan yerlileri güneye sürdüler... Ülkeyi 300 yıl sömüren İspanyollar yarı-kölecî, yarı-feodal bir toplum düzeni oluşturdu. Şili 1810 tarihinde O'Higginst önderliğinde İspanyollara karşı bir isyan hareketi başlatarak 1818'de politik bağımsızlığını kazandı. Ama giderek derinleşen ekonomik bağımsızlığı o günlerden beri sürmektedir. (1)

Şili'nin tarihsel gelişimi, sosyo-ekonomik gelişim sürecine bağlı olarak bazı dönemlere ayrılarak ele alınabilir. İlk dönem, sömürgecilik evresinden çökülmesinden emperalizmin ülkeye girişine kadar geçen süreyi içerir.

I. DÖNEM : ŞİLİ'NİN YARI-SÖMÜRGE OLUŞU :

Sömürgecilik evresinden çıktıktan sonra Şili'nin bazı yönleriyle 1800'lerin sonuna dek sürecek olan bir feodal yapısı vardı. Politik bağımsızlık kazanıldıktan sonra serflik yasal olarak kaldırıldı; Kırsal alanlardaki emekçilere burjuva hukukunun gerektirdiği anlamda kişisel özgürlükleri verildi. Köylülerin hukuken serf olarak toprağa bağlılıkları sona erdi. Ama, feodalite, yasal değişikliklerden hemen sonra ortadan kalkmadı.

Daha sonra bir kısmı komprador burjuvaziye dönüşecek olan toprak ağaları kesiminde en büyük aileler şunlardır: Matte, Irarrazavel, Montt, Vergara, Lastarria. (2) Toprak ağaları serfliğin hukuken kaldırılmasından sonra köylülerin o güne kadar işledikleri tüm toprakları onların ellerinden aldılar. İşlediği toprağın sahibi olmak isteyen köylüler ise toprak ağalarına büyük miktarlarda para ödemek zorunda kaldılar. Bu parayı ödemeyenlerin büyük çoğunluğu yüzyılın sonlarına doğru maden bölgelerindeki büyük kentlere göç etti. Şili işçi sınıfının tohumları bu şekilde atılmış oldu. Bu mülksüzleştirme süreci sanayiın kurulması sürecinde çok önemli olan ucuz işgücünü sağladı. Hiçbir üretim aracına sahip olmayan yoksul köylü kitlelerinin bir kısmı maden ocaklarında çalışan işçilere dönüştü.

Ülkenin ekonomisi tarıma dayalıydı. Çok az ölçüde de madencilik gelişmişti. Şili'nin ihracatı tarım ürünlerine dayanıyordu ve kapitalist ülkeden de mamul madde (sanayi ürünleri) satın alıyordu. Büyük toprak sahipleri giderek ülkenin ticaretinde de söz sahibi olmaya başladılar. Tarım ürünlerinin hem üreticisi, hem de pazarlayıcısı durumunda oldukları için döner sermaye hep kendi denetimleri altında oluyordu. Böylece ticaret kanalıyla bir sermaye birikimi oluştu. Yüzyılın sonlarına kadar ülkenin ekonomik yapısı bu şekilde sürdü. Bir yanda serveti, prestiji olan ve siyasal gücünü esas itibarıyla toprağa sahip olmaktan alan oldukça ufak bir sömürücü grup, öbür yanda da ekonomik ve sosyal bakımdan toprak sahiplerine bağımlı olan bir çiftçi yoksul köylü ve topraksız emekçiler kitlesi bulunuyordu. Top-

rak ağaları, Katolik Kilisesi ile işbirliği halinde Şili'nin siyasal hayatında tek söz sahibiydi. Toprak ağalarının politik iktidardaki temsilcisi Diago Portales, 1833'de Meşrutiyet'i ilan etti. 1925'e kadar devam edecek olan Anayasa'yı hazırladı. Kurduğu sistemde yürütmeyi güçlü kılıyordu. Meşrutî bir yönetim de tamamen feodaller söz sahibiydi.

Portales'e ve onu izleyenlere, düzenin işleyişini yeniden kurma işlemlerinde Şili'nin coğrafik konumu da yardım etti. 1879 Pasifik Savaşında Şili'nin kuzeyine düşen ve zengin maden yatakları bulunan bölge Şili sınırları içine katıldı. Böylece ülke ekonomisinde ileride büyük yapısal değişiklikler getirecek bir adım atılmış oldu (3). Tarım ülkesi olan Şili, bu olaydan sonra madencilik alanında dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer alabilecek olanaklara kavuştu.

Bu dönemde egemen sınıfın çıkarları çeşitli partiler kanalıyla iktidarda temsil edilirken henüz emekçilerin böyle bir olanağı yoktu.

1830-1890 arasında Şili'de toprak ağaları ve yavaş yavaş komprador ticaret burjuvazisine dönüşen bir kesim egemen sınıfların; yoksul ve topraksız köylüler de emekçi sınıfların gövdesini oluşturuyorlardı. Topluma damgasını vuran çelişki özellikle bu iki toplumsal sınıf arasında idi. İşçi sınıfı nicelik ve nitelik olarak daha pek gelişmemişti, ülkenin sosyo ekonomik yaşamına imzasını atmamıştı. Bundan sonraki dönemlerde emperyalizmin ülkeye girişiyle birlikte işçi sınıfı siyasal yaşama giderek artan bir şekilde ağırlığını koymuştur.

II. DÖNEM: EMPERYALİZMİN ÜLKEYE GİRİŞİNDEN 1925 ANAYASASINA :

Gelişmiş kapitalist ülkelerin Şili'yi denetimi altına alma süreci 1890-1895

senelerinde başlar. Bu ülkeler Şiliye girenken daha çok alt-yapı hizmetlerine (yatırımlarına) önem verdi. Demiryolları, limanlar ve karayolları gibi alt-yapı yatırımlarına yöneldi. Bu durumun belirleyici nedeni ise **birinci** olarak kendi ülkelerinde ürettikleri mallara bir pazar durumunda olan Şili'de, bu malların Şili'nin değişik bölgelerine kolayca ulaşımını sağlamaktı. **İkinci** olarak 1900'lerin başında da Şili'nin kuzeyindeki zengin maden yatakları emperyalist kapitalist güçlerce paylaşılınca, Şili'de, Şili'li emekçileri sömürerek üretilen maden ürünlerinin emperyalist ülkelere kolayca taşınımını sağlamaktı.

Üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi yüksek olmadığı için Şili'nin kendi madenlerini çıkartmaya gücü yetmiyordu. Yeraltı kaynaklarının zenginliği ise emperyalist güçlerin dikkatini çoktan bu ülke üzerine çevirmesine neden olmuştu. Yabancı sermayenin ilk yatırım Valparaiso adlı sahil kentinde liman ve karayolu inşaatına girişen British Sipping Company tarafından oldu. (4). Giderek Alman ve Amerikan şirketleri de Şili'de yatırıma giriştiler. Yabancı sermaye daha çok kuzeyde nitrat ve bakır madenlerinin bulunduğu bölgelerde yoğunlaşıyordu.

1890'larda nitrat endüstrisi çeşitli çalkantılara rağmen genel olarak üretim açısından bir yükseliş gösterdi. Bu durumun nedeni ise Pasifik Savaşı sonucu Şili sınırlarına katılmış olan kuzey bölgesindeki maden yataklarında kapitalist ülkelerin firmalarının yatırıma girerek üretimi arttırmaları olmuştur. Binlerce yoksul Şili'li daha rahat yaşam koşulları bulmak umuduyla kırsal bölgelerden maden bölgelerine göçe başladı. Nitrat üretiminde 1890'da başlayan artış 1920'ye değin sürdü. Yılda ortalama 200 bin ton üretilen nitrat, yılda ortalama 3 milyon tona yükseldi. 1898-1899 arası ihracat 1 milyon tonun üstüne çıktı. Birinci em-

peryalist paylaşım savaşı boyunca Şili için yeni bir zenginlik kaynağı olan güherçile üretim ve ihracatında da yükselme görüldü. Dış talep arttı. 1917-1918 arası nitrat ve güherçile ihracatından Şili'ye yılda 30 milyon dolar giriyordu. (5). Fakat üretimin yabancı sermaye tarafından örgütlenmiş olması ülkeye giren bu paranın tekrar geldiği ülkelere gitmesini sağlıyordu. Zaten emperyalist ülkelerin Şili gibi ülkelere yatırım yapmalarının nedeni açıktı: Emperyalist ülkeler geri bırakılmış ülkelere kendileri için hem yeni yatırım alanları açmış oluyorlar, böylece kendi ülkelerindeki üretimden kaynaklanan birikmiş sermayeyi yeniden üretime sokuyorlar, hem de kendileri için ucuz hammadde sağlamış oluyorlardı. Sermayelerini de yabancı ülkelere kaptırmadan Şili'deki işbirlikçileri kanahyla yine kendi denetimleri ve egemenlikleri altında kendi aralarında dolaştırıyorlardı.

Emperyalizmin Şili'ye girişi kısa dönemde ulusal ekonomik faaliyette topyekün bir artış sağladı, uzun dönemde Şili halkının bugün de karşı karşıya bulunduğu sosyo-ekonomik sorunları artırdı.

Bakır madenin üretiminde 3 güçlü ABD firması söz sahibi idi. Üretimi ve kârı tamamen denetimleri altında buldurluyorlardı. Şili'ye giriş sırasıyla bu 3 büyük ABD firmasının Şili'deki isimleri şunlardır: Braden Copper Compenny, Chile Copper, Andes Copper Company. Braden, Santiago'nun yakınlarında 1911'de kurulan, bakır üretimindeki ilk yabancı kökenli kuruluştur. Braden'i 1915 senesinde kuzeyde kurulan Chile Copper izledi. Chile Copper ve Braden üretim yaptıkları Chuquicamata ve El Teniente yörelerinde iş saatlerinin ayarlanmasından, yapılacak işe, ücretlere, boş vakitlerin değerlendirilmesine kadar akla gelecek her şeyi örgütlemişler ve hiç bir esnekliği olmayan kurallara bağlamışlar-

dır (6). Bu yöreler Amerikan-Şili çelişkinin en yoğun olduğu, zıtlaşmadan kaynaklanan çatışmaların sık sık gündeme geldiği yöreler olarak nitelenebilir. Bu iki büyük firma, ülke bakır üretimini iyice denetimine aldığı sırada üçüncü büyük kuruluş, Anaconda adlı çokuluslu şirketin (ÇUŞ'un) yavrusu (filyali) olan Andes Company 1920 senesinde kuruldu. Bunların yanında diğer çeşitli firmalar bulunmasına rağmen bu 3 büyük ÇUŞ Şili'nin bütün bakır üretimini denetim altında tutabiliyordu .

1890-1920 arasında, emperyalizm, Şili'ye girerken, bir yandan kendisini oluşturan bileşenlerin rekabeti ile (İngiliz, ABD, Alman) diğer yandan da kendisinin görel olarak güçlendirdiği giderek yoksullaşan Şili işçi sınıfının ekonomik özlü anti-emperyalist hareketiyle uğraşmak zorunda kaldı.

Dış dinamiklerce görel olarak geliştirilen kapitalizm, ülkede, giderek hem niteliksel hem de niceliksel olarak güçlenen Şili işçi sınıfını yarattı. Bu dönemde toplumsal çelişki, kırsal kesimlerde, giderek üretimin yoğun olduğu kentsel bölgelere kaydı. Toplumsal çelişki 20. yüzyun başarılarından itibaren, giderek, emperyalistler, onların ülke içindeki işbirlikçisi kompador ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarının oluşturduğu hekim sömürücü azınlık ile emekçi sınıf ve tabakalar, özellikle işçi sınıfı arasında yoğunlaştı. Bu durum, ele aldığımız dönemde Şili'de yapılan eylemler incelendiği zaman bütün açıklığı ile ortaya çıkar.

Şili'de ilk grev 1880 senesinde oldu. Maden ocaklarının yol inşaatında çalışan işçilerin günlük grev ilan ettiler. 1901 yılında Iquique'de başlayan büyük grev 6 gün sürdü. Sonunda hakim sınıfların ordusu grevi kırdı. 1903'de Valparaiso'da işçiler, British Shipping Company'e ait bir liman inşaatında direnişe geçtiler. Bu direni-

sin sonucu da bir önceki gibi oldu. Daha sonraları Lota kömür madenlerinde, kuzey bölgesindeki nitrat madenlerinde grevler yükseldi. Bu dönemin önemli toplumsal eylemlerinden biri de ithal ete konan vergileri protesto eden Santiago halkının hareketidir. Egemen sınıflar, Santiago'daki halk direnişini, 1905'de hakim sömürücü azınlığın besleme örgütü olan Aristocratic Unio Clup'in önderliğinde ve ordunun yardımıyla 200 Santiago'lu öldürerek kırdılar (7). Şubat 1906'da işgününün kısıtlanması için yapılan bir grev sırasında elli işçi öldürüldü. 21 Aralık 1907'de General Silva Renat'ın askerleri 1000'den fazla işçiyi öldürerek Şili tarihine Santa Maria Okulu Katliamı olarak geçen olayı yarattılar. 1921'de St. George nitrat madenlerinde işçilere yönelik bir diğer katliam yapıldı (8). Şili işçi sınıfı hareketi bu tip patlamalarla uzun süre kendini aradı. Hareket temel olarak ülkenin emperyalistler tarafından sömürülmesine karşı verilen bir seri uğraşlar sonucunda biçimlendi. Bu dönemde, işçi sınıfı hareketi ile sosyalist hareket arasındaki bağların tohumlarının atıldığı dönem olarak niteleyebiliriz. Çünkü, 1910'larda işçi hareketleri yavaş yavaş örgütlü olmaya başlıyordu. 1912 yılında Sosyalist Emekçiler Birliği adlı bir parti kuruldu. Bu parti 1922'de adını Şili Komünist Partisi'ne çevirdi.

I. Emperyalist Paylaşım Savaşı ve Sovyet Devrimi'nin zaferinden sonra Şili işçi sınıfı hareketi yeni boyutlara ulaştı. Hareketler daha bir örgütlülük kazandı. «Toplumsal Devrim» kavramı yığınlar arasında yayılmaya başladı. Sendikal hareket bu sıralarda (1917-1919) iki büyük merkezi sendikaya bölünmüştü. İlk kökeni 1909'lara dayanan Federación Obrera de Chile (Şilili İşçiler Federasyonu-FOCH) idi ve Sosyalist Emekçiler Partisinin etkisi altındaydı. İkincisi ise, Trabaja-

dores Industriales Delmundo idi. Bu sendika kuzey amerikalıların kurduğu gangster sendika tipindeki IWW nin bir kopyası durumundaydı. FOCH 1919 da Santiago'da 100 bin kişilik bir miting yaptı. 1921'de 100 bin işçiyi örgütü altına topladı. Bir buçuk milyon nüfus içinde çalışan 170 bin emekçinin 150 bini sendikalydı. Fakat sendikaların ve giderek ŞKP adını alan SEP'in politikası, kesin olarak hakim sömürücü azınlığa karşı bir iktidar alternatifi oluşturmuyordu. Mücadelenin özü daha çok ekonomizme kayıyordu (9).

Bu dönemde hakim sömürücü azınlık eğitim politikasına çok önem verdi. Madencilik ve tarım alanlarında gereksinim duyulan nitelikli kadronun oluşturulması için çeşitli teknik okullar açıldı. Emekçi sınıf ve tabakalardan gelen öğrenciler, büyük kentlerdeki bu okullarda okumaya başlıyınca toplumsal çelişkilerin bilincine daha çabuk vardılar. Bu durum onların örgütlenmenin gerekliliğini anlamalarına yol açtı. Bu amaçla 1920'de Federación of Chilean Students (Şili Öğrenci Federasyonu-FECH)'i kurdular. Şili öğrenci gençliği, işçi sınıfı yanında saf tutarak, 1920 yılında, ülkedeki toplumsal mücadeleye, FECH adlı bu örgüt ile tüm gücüyle katıldı. (10)

Tarımda, komprador burjuvaziye büyük ölçüde oluşturan toprak ağalarının kesin egemenliği devam etmekteydi. I. Emperyalist Paylaşım Savaşından sonra, Şili'de toprak dağılımına göz atarsak, hala yoksul-topraksız köylü ile ağalar arasındaki çelişkinin son derece keskin olduğunu gözleyebiliriz. 5000 hektar araziden fazlasına sahip olan 626 toprak ağası 14 milyon hektar tarım yapılabilir araziye kendi aralarında bölüşürken 150 bin kişi 1.3 milyon hektar ekilebilir araziye bölüşmek zorunda kalıyordu (11).

I. Emperyalist Paylaşım Savaşı

sonrası gelen barış ortamında, Şili'nin dış ticaretinde önemli yer tutan nitrat ve gühercile satışının çok azaldığını görüyoruz. Bu azalmanın nedeni, emperyalist ülkelerin artık kendi ülkelerinde modern yöntemlerle, sentetik nitrat üretmeye başlamalarıdır. Bu gelişmeler Şili nitrat endüstrisine büyük darbe vurdu. Şili'nin nitrat ihracatı yılda 60 bin tona kadar düştü(12). Bu işle uğraşan bir çok firma kapandı, binlerce işçi işsiz kaldı, tekrar geldikleri kırsal kesimlere döndüler. Bu dönemden sonra, nitrat Şili ekonomisinde oynadığı rolünü büyük ölçüde yitirdi.

Geçirdiği bu denli ekonomik bunalımlar, çalkantılar sonucu Şili siyasal hayatının ilk kez ciddi bir biçimde sarsılması 1920 yılından sonra görüldü. Hakim sömürücü azınlık düştüğü bunalımdan kurtulmak için çözümler aramaya başladı. 1860'larda kurulan, o dönemin üçüncü büyük partisi olan Radikal Parti, temsil ettiği sınıfların imdadına yetişti.

1920 yılına kadar, Şili siyasal hayatında hakim sınıfları Liberal Parti orta sınıflar ve büyük mülk sahiplerinin partisi temsil ediyordu. Liberal Partiden kopmuş olan ve aydınların, küçük burjuvazinin, tüccar ve komprador burjuvazinin temsilcisi olan RP o sıralarda ikili bir yapıya sahipti. Partinin bir kesimi reformist, diğer bir kesimi ise gericiydi. Nihayet 1926'da reformist kanat partide üstünlüğü ele geçirdi. Yükselen toplumsal muhalefet karşısında bazı ödünler verecekmiş gibi tavrı alan hakim sömürücü azınlık, öne RP'yi sürdü ve onu kitlelere kabul ettirdi. Sonunda kurulu düzene karşı olan muhalefet 1920'de radikal Arturo Alessandri'yi, liberallere karşı başkanlığa seçti. Seçim sonuçları «halk kitlelerinin geleneksel sınıf ve örgütlere karşı pasif bir biçimde boyun eğmelerinin artık sona erdiğini göstermiştir.» (13) Her ne kadar radikaller de

hakim sınıfların akıllı temsilcisi ise de, o sıralarda etkin en «ilerici» örgüt olarak onlar vardı. İşçi sınıfının kendi özgücü iktidara alternatif bir siyasal hareket ve bu hareketi yönlendirecek bir parti oluşturmasına yetmiyordu. Dolayısıyla bu gelişme, zamanın somut koşullarına göre Şili halkı için ileri bir atılım idi. Alessandri 1925'de, son askeri-faşist darbeye kadar yürürlükte olan yeni anayasayı getirdi. Bu anayasa ile Şili'de önemli değişiklikler oldu. Politik bağımsızlığın kazanılmasından 1920'lere kadar, Kilise Şili siyasal hayatında önemli bir yer kaplıyordu. Politik üst-yapıda toprak ağalığından türemiş komprador burjuvaziyle birlikte Şili halkının sömürülmesinde ittifak yapıyordu. Ne var ki, 1925 Anayasası, kiliseyi devletten resmen ayırdı.

III. DÖNEM : 1925 - 1970 ARASI

Bundan önceki dönemin sonlarında ezilen halk yığınlarına verdiği ödünlere çok gören sömürücü azınlık 1926 senesinde Anayasaya uygun olarak halk tarafından seçilmiş olan Alessandri'yi diktatör İbanez aracılığıyla devirdi.

Bütün kapitalist dünyayı sarsan 1929-1933 devrevi bunalımı emperyalist-kapitalist sistemin bir parçası olan Şili'yi de etkisi altına aldı.

Şili her zaman emperyalizmin sömürüsü altında kaldı. Bu anlamda emperyalist ülkeler (ABD, İngiltere ve Almanya) ülkenin bütün kaynaklarını kontrol ettiler. Maden yataklarında, bankalarda, kamu hizmetlerinde, endüstri ve ticarete mevzilendiler. Bu alanları tekelleri altına aldılar. Kendilerine ülke içinde birçok yardımcı buldular. Şili'li yerli vatan satıcıları ülkeyi giderek «vatan ve millet davası uğruna» emperyalist güçlerin işgaline terk ettiler. Ama bu işgal başından beri ekonomik anlamda olmuştur. Askeri alanda ise Şili'li işbirlikçiler emperyalizmin giderek ülkede yayılması ve

tam anlamıyla örgütlenmesi 1935'lerden hatta 1940'lardan sonradır. Doğal nitrat üretiminin önemini yitirmesi üzerine emperyalist güçler bakır üretimine ağırlık verdiler. Yatırımlarını bu alana kaydırdılar. 1950'lerde ise demir üretimi yoğunluk kazandı. 1952 senesinde dökme demir üretimi 248 bin tona, çelik üretimi ise 246 bin tona yükseldi. (14). Ayrıca Şili ekonomisinde ilk olarak bu yıllarda emperyalistler Şili'li işbirlikçileri ile beraber ülke içinde tekstil, metal ve plastik sanayii dallarında ortak yatırıma başladılar. Tabii bu gelişmeler ülkeyi her geçen gün emperyalizme bir kat daha bağlamakta idi. Bu giderek artan bağlanış ülkeyi sürekli bir biçimde yeni yeni bunalımlara itiyordu.

Enflasyonun önu bir türlü alınmıyordu. Öte yandan döviz bakımından maden ihracatının sağlayacağı gelire bağlı bir ülke olan Şili, uluslararası kapitalist ekonomi içinde bir hammadde üreticisi olarak yer alınca ülkenin ekonomisi uluslararası ticaretteki değişmelerden zarar görüyordu. Bu ticaretin koşulları Şili halkının aleyhine emperyalistlerin ve bunların ülke içi uzantılarının lehine oluyordu. Bunun ötesinde madenlerin çıkarılmasında yabancı firmalar ve yabancı sermaye hakim rol oynadığından Şili'nin başlıca ihrac maddesinin denetimi büyük ölçüde emperyalist güçlerin elindeydi. Emperyalist güçler istedikleri zaman kârlarını dışarıya aktarabiliyorlardı. Bütün bu olgular Şili halkının giderek artan toplumsal muhalefetiyle derinleşen sürekli bunalımının birer göstergesiydi.

Şili'nin doğal zenginliklerinin sömürülmesinde ekonomik bağımlılığının sürüp gitmesinde Şili halkının sefaletinde çıkarı olanlar özellikle ABD tekelleri ile uluslararası şirketlerdir. II. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonrası dönemde emperyalist güçler ülke

ekonomisini artık tam anlamıyla kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde örgütlemişlerdir. Bu dönemde Şili'de yaklaşık olarak 110 ABD şirketi 1.5 milyar dolara yakın yatırım yapmıştır. Şili'yi sömüren şirketlerin en önemlileri şunlardır:

Anaconda: Şili bakır madenlerini sömürerek dünyanın en büyük bakır üreticilerinden biri olmuştur.

Kenecott: Bakır madenlerine sahiptir. Şili'deki işlerini «Chilean El Teniente Mining Co.» aracılığıyla yürütmektedir.

International Telephone and Telegraph (ITT) : Şili'deki en büyük 10 ÇUŞ'tan birisidir. Ülkedeki fiyalinin adı «ITT Comunicaciones Mundiales S.A.» dir. Şili'de 200 milyon dolarlık yatırıma sahiptir.

Bu ÇUŞ'ların dışında General Electric Co., General Motors Co., Gulf Oil Co., Dow Chemical Co., Du Pont, Mobile Oil Co., Philips Petroleum Co., Armco Steel Co., Ford Motor Co., Exxon, Union Carbide Co., ÇUŞ'ları Şili'de faaliyet göstermektedir (15).

Görüldüğü gibi Şili halkının sırtından olağanüstü kârlar elde edenlerin başında ABD tekelleri gelmektedir. ABD tekelleri, Şili bakır madenlerinden yılda 260 milyon dolar kâr elde etmektedir. Buna karşılık üretimin temel ögesini oluşturan Şili halkına kalan ise 35 milyon dolardır. Tabii ki bu 35 milyon doların büyük bir kısmı da halkı iliklerine kadar sömüren ÇUŞ'larla işbirliği halindeki yerli tekeli burjuvazinin cebine girmektedir. ÇUŞ'ların yaptığı bu kârı şu örnekte daha iyi görebiliriz. En büyük ÇUŞ'lardan biri olan Anaconda Holding sermayesinin ancak % 16'sı oranında yatırım yaptığı halde 1969'daki kârının % 80'ini Şili bakır madenlerinden elde etmişti. (16).

ABD ile rekabet halinde olan diğer ülkeler de bu verimli bölgede yatırımlarını yoğunlaştırmışlardır. Bunların başında Federal Almanya gelmektedir. 4 kasım 1970 gününe dek Federal Almanya kökenli 65 firma Şili ekonomisine yaklaşık olarak 1 milyar mark tutarında yatırım yapmıştır. Bütün bu yatırımların 1/3'ü yabancı işgücünü sömürmesi Hitler'in faşist yönetiminin baş destekleyicisi oluşuyla tanınmış olan IG. Farben Holding'e aittir. Şili ekonomisinde etkin olan bir diğer Alman tekeli ise Badische Anilin Und Sodafabrik (BASF) dir. Hıristiyan Demokrat milletvekili Gonzales ile ortak olan bu holding izolasyon malzemesi üreten bir fabrikaya sahiptir. İşletme sermayesinin % 50'sine BASF % 33'üne ise Gonzales sahiptir. Ülkede etkinliği olan diğer Alman ÇUŞ'ları Farben Fabriken Bayer AG., Vw., AEG., Bosch, Telefunken, Merck, Siemens, Phoenix, Ferwerke Hoechst,... vb. dir.

Şili halkının sömürülmesine katılan ülkeler arasında İngiltere, Hollanda, İtalya, Japonya ve İsviçre de vardır. Bu ülkelere ait bazı tekelleri şöyle sıralayabiliriz: Caterpillar, Chrysler, John Deer, Shell, Dunlop, Mitsubishi, Hitachi,... vb.

Bu tekeller 1966 ile 1965 arasında Şili'de yatırdıkları yaklaşık 6 milyar dolarlık sermayeden % 135 oranında yani 8.1 milyar dolar kâr sağlamışlardır.

Emperyalistler, çeşitli döviz ve kredi transferlerinde, dolaşımın kendi denetimleri altında olması amacıyla Şili'de kendi bankalarının şubelerini açmışlardır. Şili ekonomisinde önemli yerleri olan yabancı bankaların başında şunlar bulunmaktadır :

First National City Bank (ABD) : ABD'nin ve emperyalist - kapitalist sistemin ikinci büyük bankasıdır. Şili-

de 10 şubesi vardır. Bankanın genel yönetim kurulunda Şili halkını sömüren ITT, Eastman Kodak Co., Du Pont, IBM, National Steel Corp., ABD tekelleri yer almaktadır.

Bank of America (ABD) : ABD'nin ve emperyalist-kapitalist sistemin en büyük bankası olup Şili'de 8 şubeye sahiptir.

Interamerican Bank: Latin Amerika da örgütlenmiş olan bu bankanın hisselerinin % 42.47'sine ABD sahiptir.

Bank of London and South America (İngiltere) : Şili'de 4 firmaya sahip olan bu bankanın ülkede 6 şubesi vardır.

Alman-Güncy Amerika Bankası: Yönetim Kurulunda Siemens, Basf, Schlring, Flick, Klöckner tekellerinin yer aldığı bir bankadır. (17).

Görüldüğü gibi uluslararası tekeli sermaye Şili ekonomisi üzerindeki sömürü ağırlarını tüm ülkeyi kapsayacak şekilde örmüştür. Ülkeyi durmadan daha büyük borçlara sokup, halkı daha da yoksullaştırmaktadırlar. Temel sanayi kollarında, yabancı kuruluşlar istediklerini yapabilmektedirler. Şili'deki temel üretim dallarında faaliyet gösteren 22 ÇUŞ ya hiçbir rekabet ile karşılaşmamakta ya da diğer oligopollerle birlikte piyasayı paylaşmaktadırlar. (18). 1970'e kadar geçen dönemde anonim şirketlerin % 17'si toplam sermayenin % 78'inden fazlasını temsil ediyordu. İçlerinde en büyükleri-toptam girişim sayısının % 0.5 kadarı-ülkenin bütün üretiminin 2/3'ünü elde bulunduruyordu. Ayrıca Şili'de 30 büyük sanayi kuruluşunun hisse senetlerinin % 46.2'si yabancı tekellerin elindeydi. Şili'nin tüm bakır ihracatının % 85'i ABD tekellerinin sınırsız egemenliği altındaydı. Bunların Şili'den dışarı çıkardıkları günlük para miktarı 1.5 milyon doları buluyordu.

Nüfusun giderek artmasına karşın

1964-1970 yılları arasında brüt toplumsal üretim % 2 oranında artış gösterdi. Nüfus artış oranı ise % 2.5 idi. Ülkenin tarım kesimi tam bir bunalım içindeydi. 1930'larda tarım ürünleri ihraç eden ülke 1960'lara gelindiğinde besin maddeleri ithal eder hale geldi. (Bu tarihte Şili gıda maddeleri ithalatı için 150 milyon dolar harcıyordu.)

Nüfus başına borçlanmada İsrail'den sonra ikinci sırayı alan Şili'nin 1960 sonlarında dış ülkelere olan borcu 4.125 milyar dolara ulaşmıştı. Nüfus başına düşen borç miktarı ise 422 dolardı. 1958-1970 arasında hayat pahalılığı % 1000 oranında artış gösterdi. Yalnız Santiago'da 600 bin kişi gecekondularda yaşıyordu. Köylülerin ancak % 10'u elektrikten yararlanabiliyordu. İşsizlik % 8.3'e çıkmıştı ve 300.000 kişinin hiçbir işi yoktu. 1.5 milyon çocuk beslenme yetersizliği çekiyordu. Çocukların ölüm oranı tüm ülkede % 10'a köylerde % 30'a ulaşmıştı. Köylerde çocukların ancak % 52'si öğrenim olanağına sahipti. (19).

Çizelge I'den görülebileceği gibi 1960'lar Şili'sinde ulusal gelirin paylaşımı büyük dengesizlikler göstermektedir. Birleşmiş Milletler rakamları gelir dağılımındaki eşitsizliğin had safhaya ulaştığını belirtmektedir.

ÇİZELGE I

Şili'de Gelir Dağılımı (1960)	
Nüfus Oranı	T. Hasıladan Aldığı Pay
% 5	% 25.2
45	59.2
50	25.6

Kaynak : United Nations Statistics Office, 1960

Bir tarım reformunun gerekliliği, 1930'lardan beri gündemde olan bir konu olmasına ve o dönemdeki Popüler Front (Halk Cephesi) başkanı Aguirre Cerda'nın bu konuya eğilmek istemesine karşın dışa bağımlı çarpık

kapitalizm nedeniyle sorunun çözümü mümkün olmamıştır. Zamanla sorun hissedilir derecede önem kazandı, çünkü tarım üretimindeki artış nüfustaki artışı hep geriden izledi. 1936-1938 ve 1964-1965 yılları arasında üretim yılda % 1.8 artış gösterirken, kişi başına düşen üretim artışı miktarı % 0.4 idi. Bu nedenle Şili elindeki dövizlerin giderek artan bir yüzdesini yiyecek ithalinde kullanmaya başladı. 1936-1938'de ülke halen, küçük de olsa bir yiyecek fazlasına sahipti, ama 1960'larda Şili senede 125 milyon doları veya toplam ihracat gelirinin 1/5'ini tarım ürünleri ithalatında kullanıyordu.

Toprak dağılımında önemli ölçüde eşitsizlik vardı. 350 bin çiftçi ailesinin 30 bini tüm orta ve büyük sayılabilecek çiftliklere ve bunların 3 bini de tüm ekilebilir toprakların % 75'ine sahipti. Geride kalan 320 bin çiftçi ailesinin yarısı «minifundia» adı verilen küçük toprak birimlerine sahipken, kalan yarısının hiç toprağı yoktu ve yaşamlarını ortakçılık yaparak veya büyük çiftliklerde çalışarak sürdürmekteydi. Toprak dağılımındaki dengesizlik çizelge II'den kolayca izlenebilir.

ÇİZELGE II

Şili'de Toprak Dağılımı (1960)
Çiftlikler S. Oldukları Ekilebilir Alan

% 4.2	% 79.9
8.7	10.4
38.0	9.9
49.9	0.7

Kaynak : United Nations Statistical Office, 1960

1964 seçim kampanyasında gerek Hıristiyan Demokrat Parti'nin adayı olan Frei, gerekse Halk Cephesi'nin adayı olan Ailende bir toprak reformunun yapılması gerektiği konusunda çalışmalar yaptılar. Bu sırada burjuvazinin sözcüleri dahil hemen hemen herkes üretimin artırılması ve halen

fiilen serf statüsünde bulunan köylülerin durumlarını daha demokratikleştirmek için çiftliklerdeki düzenin elden geçirilmesine taraftardı. Frei, 100 bin topraksız köylü ailesini, büyük toprak sahiplerinin en az verimli olan bölgelerini istimlak ederek topraklandırmayı düşünüyordu. İstimlak edilen topraklar devlet gözetiminde 3-5 yıllık bir deneme devresinden sonra ya kooperatif olarak işletilecek ya da köylülerin kabul edebilecekleri bir biçimde parselenecekti. Bunun yanı sıra küçük çiftlikler kooperatifleştirilecek, geri kalan topraksız köylü aileleri de köylü sendikalarında birleşmeye teşvik edilecekti. Bu reformlar üretimi artıracak, yoksul köylü ailelerinin yaşam düzeylerini görece olarak yükseltecekti.

21 Ocak 1967'de Frei hükümetinin çıkarttığı bu tarım reformu iki örgüt eli ile yürürlüğe konacaktı. Bunlardan CORA arazi satın alıp dağıtacak, bu işin yönetimi ile uğraşacak, INDAP ise köylüyü yeni yapısal değişikliklere ve teknolojik gelişmelere hazırlayacak olan eğitim işleriyle uğraşacaktı. Hıristiyan Demokrat Parti'nin bu programı, Şili siyasal yelpazesinin sol kanadı tarafından yetersiz sağ kanadı tarafından ise komünist eylem olarak yorumlandı.

HDP'nin gerçekleştirmeye çalıştığı bu program başarısızlıkla sonuçlandı. Başarısızlıkla sonuçlanmaya da mahkumdu, çünkü emperyalizm döneminde, geri bıraktırmış ülkelerde toprak sorununun burjuvazinin önderliğinde çözümlenemeyeceği bir gerçektir. Bu sorunun çözümünü ancak işçi sınıfının sağlayabileceği Şili'deki durumdan sonra bir kez daha kanıtlanmış oldu (20)

Şili'de hakim sınıfların süreç içinde içiçe geçtiği gözlenir. Bundan, kökeni büyük toprak sahiplerinden gelen küçük bir azınlığın zaman içinde hem tefeci hem tekelci sanayici ve hem de tüccar hüviyetine büründüğü anlaşılmalıdır. Şili'de hakim sınıfların tamamının kökeni büyük toprak sahipliğidir. Emperyalizmin ülkeye girişi sırasında bu toprak sahiplerinin bir bölümü komprador ticaret burjuvazisine dönüşmüştür. 1945'ler sonrasında komprador tüccarlığın yanı sıra toprak sahipliğini de sürdüren bu sonuncu kesim süreç içinde emperyalizmin ülke içindeki doğrudan uzantısı durumunda olan tekelci sanayi burjuvazisine dönüşmüştür. (Türkiyede ise 1900'lerin komprador burjuvazisinin toprak ağalığı ile büyük ölçüde ilişkisi yoktur. Kompradorlar ilk elde azınlık tüccarları daha sonra da önceleri azınlık tüccarları ile işbirliği yapmış olan milli burjuvazi yaratma politikası sonucu onları tasviye ederek onların yerini almaya çabalayan, yerli - Türk-müslüman - tüccarlardır. Bugün tekelci sermaye grupları içinde örneğin Koç, Sabancı, Durmuş Yaşar, Trans-türk, Eczacıbaşı, vb. en etkin olanlara baktığımızda bunların geçmişinde» büyük toprak ağalığı» dönemini hiç görmeyiz. Bu anlamda, Şili ve birçok Güney Amerika ülkesinde oligarşinin oluşumu ve evrimi bizdeki oligarşinin oluşumundan ve evriminden farklıdır. Bunun da nedeni rekabetçi kapitalizmin daha sonra emperyalist-kapitalist metropollerin Güney Amerika ülkelerinde karşılaştıkları toplumsal yapının formasyonunun Osmanlılar da karşılaştıkları toplumsal formasyondan farklı olmasıdır.)

(Bu yazının devamı önümüzdeki sayıda yer alacaktır.)

TİB ARAŞTIRMALARI

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI ve MÜCADELELERİ TARİHİ 337 Sf. 20.— TL.

— Bugün işçi sınıfının ekonomik-demokratik mücadelesi hangi düzeydedir?/Hangi mirasları devralacak bugünkü düzeye gelmiştir?/Ne zamanlar, nerelerde, ne tür eylemler olmuştur?/Politik, idolojik, Ekonomik-demokratik mücadele/Çalışma ve Yaşama koşulları/Ücretler/Yasalar/Örgütlenme/Sözleşmeler/geçmişten 1923'e kadar/123-1946 dönemi/1946-1963 dönemi/1963-1971 dönemi/1971 yılından günümüze kadar.

Gön :

Tüm İktisatçılar Birliği
Aylık Bülteni

Karanfil Sok. 14/10
Kızılay - ANKARA

ADRES :